

УДК 346.2

Христина Марич

Національний університет “Львівська політехніка”,
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
доцент кафедри цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук
khrystyna.m.marych@lpnu.ua

Ігор Дерюгін

Національний університет “Львівська політехніка”,
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
студент магістратури
ihor.deriuhin.pv.2018@lpnu.ua

ДОСУДОВЕ ТА ПОЗАСУДОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

<http://doi.org/10.23939/law2022.36.157>

© Марич Х., Дерюгін І., 2022

Закликаючи до вирішення господарських спорів без звернення до суду, чинне законодавство України характеризується різними підходами до закріплення і визначення категорій “досудове” та “позасудове” врегулювання спору. Конституція України та Господарський процесуальний кодекс України закріплюють можливість досудового врегулювання спорів. Правила претензійного порядку врегулювання господарського спору визначено у ст. 222 “Досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності” Господарського кодексу України. Процедура досудового врегулювання господарських спорів передувє зверненню до суду з вимогою про вирішення спору по суті та передбачає добровільну попередню домовленість про неї між сторонами або ж випадки, коли такі заходи є обов’язковими згідно із законом. Визначення ж у вітчизняному законодавстві заходів та способів, до яких сторони можуть вдаватися у межах такої процедури, лише сприятиме їх практичному застосуванню.

Популярною позасудовою процедурою урегулювання спору сьогодні є примирна процедура медіації. Правові засади та порядок здійснення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов’язані із цією процедурою, закріплено Законом України “Про медіацію”. Як позасудову процедуру врегулювання господарських спорів (наприклад, медіацію) можна здійснити до звернення до суду, або під час судового провадження, або під час виконання рішення суду.

Застосування на практиці процедур вирішення господарських спорів без звернення до суду забезпечує, з одного боку, зменшення навантаження на судову систему та суддів, а з іншого – сторонам неупереджене та швидке вирішення спору. А застосування процедур, спрямованих на примирення, передбачає вирішення господарських спорів з позиції

узгодження інтересів сторін, що дає можливість сторонам самостійно вирішити конфлікт, який виник між ним.

Відсутність чіткого законодавчого визначення категорій “досудове” та “позасудове” врегулювання спору створює умови для їх неоднозначного тлумачення та неефективного практичного застосування.

Ключові слова: господарський спір; господарський процес; досудове врегулювання; позасудове врегулювання; медіація.

Постановка проблеми. Справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов’язаних із провадженням господарської діяльності – завдання господарського судочинства. Здійснюючи правосуддя, господарський суд захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб, державні та суспільні інтереси. Однак негативні тенденції вітчизняної системи правосуддя, зокрема такі як корупція, судова тяганина, невиконання судових рішень, спричиняють високий рівень недовіри до суду. Тому з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави важливим є впровадження дієвих механізмів швидкого вирішення господарських спорів, не лише через розгляд справ у порядку спрощеного провадження, але і запровадження позасудових процедур.

Аналіз дослідження проблеми. Вагомий внесок у дослідження питань альтернативного, позасудового, досудового врегулювання спорів зробили І. А. Балюк, М. Д. Ждан, В. В. Посполітак, В. В. Рєзнікова, Р. Ю. Ханік-Посполітак, Р. І. Шабанов та інші.

Мета статті – дослідити правове закріплення у вітчизняному законодавстві категорій “досудове” і “позасудове” врегулювання господарського спору.

Виклад основного матеріалу. Згідно із ч. 3 ст. 124 Конституції України, законом може бути визначений обов’язковий досудовий порядок врегулювання спору [1]. Чинний Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) [2] закріплює положення про обов’язкове досудове врегулювання господарського спору (стаття 19), однак не визначає саму процедуру здійснення. Крім того, п. 6 ч. 3 ст. 162 та п. 6 ч. 5 ст. 174 ГПК України закріплено відповідно положення про те, що позовна заява повинна містити, зокрема, і відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору – у випадку, якщо законом встановлений обов’язковий досудовий порядок врегулювання спору та суддя повертає позовну заяву і додані до неї документи, а також у разі, якщо до заяви не додано доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадку, коли такі заходи є обов’язковими згідно із законом; п. 4 ч. 5 ст. 129 ГПК України визначає, що під час вирішення питання про розподіл судових витрат суд враховує дії сторони щодо досудового вирішення спору та щодо врегулювання спору мирним шляхом під час розгляду справи, стадію розгляду справи, на якій такі дії вчинено.

На відміну від чинної редакції ГПК України, в попередній редакції ГПК України [3] процедури досудового врегулювання господарського спору стосувався розділ II, що визначав основні положення досудового врегулювання господарського спору, порядок пред’явлення претензії, порядок і строки її розгляду, повідомлення заявника про результати розгляду претензії, досудове врегулювання розбіжностей, що виникають під час укладення господарських договорів, досудове врегулювання спорів, що виникають у разі зміни та розірвання господарських договорів.

Сьогодні нормативно-правовим актом, у якому передбачено правила претензійного порядку врегулювання господарського спору, є ст. 222 “Досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності” Господарського кодексу України [4].

Отже, закликаючи до вирішення господарських спорів у досудовому форматі, ГПК України не визначає, які саме заходи для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи обов'язкові згідно із законом, сторони можуть застосовувати.

У правовій літературі висловлюється пропозиція щодо того, що ГПК України та його норми повинні бути спрямовані тільки на регулювання обов'язкового порядку здійснення господарського судочинства уповноваженим судовим органом. Зважаючи на це, із ГПК України потрібно вилучити ст. 19, яка регулює загальні засади досудового врегулювання господарських спорів, а також положення ГПК, у яких передбачено можливість відмови у відкритті судового провадження через недотримання обов'язкового досудового порядку вирішення господарського спору (п. 6 ч. 3 ст. 162 ГПК України та п. 6 ч. 5 ст. 174 ГПК України). Із правового погляду відносини із досудового (претензійного) розв'язання господарського спору є матеріальними, а не процесуальними. Чинна редакція ст. 222 ГК України "Досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності" закріплює цей порядок як право суб'єктів господарювання на власний розсуд вирішувати конфліктні ситуації, подаючи претензії. Однак регулювання порядку досудового врегулювання господарських спорів не повинно обмежуватися лише ст. 222 ГК України, а має визначитися окремим розділом ГК України, щоб чітко встановити порядок реалізації господарсько-правової відповідальності (порядок і строки пред'явлення та розгляду претензії, повідомлення заявника про результати її розгляду) [5, с. 66–67].

І. А. Балюк вважає, що важливо норми про загальний порядок досудового врегулювання спорів або об'єднати в окремому підзаконному нормативно-правовому акті Кабінету Міністрів України, або внести до змісту Господарського кодексу України [6, с. 121].

Слушною вважаємо думку В. В. Посполітак та Р. Ю. Ханік-Посполітак, що "досудове" врегулювання спорів – це спеціально визначена у законі процедура, яка є передумовою звернення до суду із вимогою про вирішення спору по суті. Із урахуванням історичної ретроспективи можна припустити, що це буде, як правило, застосування так званого претензійного порядку [7, с. 42].

Щодо позасудового врегулювання спорів, зокрема господарських, позитивним зрушенням є ухвалення Закону України "Про медіацію" від 16.11.2021 р. [8], який визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані із цією процедурою. І хоча Закон України "Про медіацію" прийнято нещодавно, як спосіб врегулювання спорів процедура медіація відома давно.

Медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) за допомогою переговорів [8]. Медіація може бути здійснена до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або під час судового, третейського, арбітражного провадження, або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу. Медіація здійснюється за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації. Саме медіатор є своєрідним посередником, що допомагає сторонам конфлікту (спору) здійснювати комунікацію, досягати розуміння та вести переговори.

Переговори є як способом урегулювання господарських спорів у межах інших процедур (напр., медіації), так і самостійною процедурою. У договорах міститься положення, згідно із яким сторони в разі виникнення господарського спору домовляються врегулювати спір за допомогою переговорів, і лише якщо не досягнуто згоди, звертаються до суду за вирішенням цього спору.

На думку І. А. Балюк, переговори слід вважати неурегульованою правом формою врегулювання господарського спору. Сторони спору на власний розсуд можуть домовлятися та визначати

правила переговорів, орієнтуючись на загальні принципи права. Наприклад, брати участь у переговорах самостійно або через представників чи залучати посередників [6, с. 126].

Як свідчать результати досліджень, розуміння важливості осіб, які ведуть переговори, і володіння мистецтвом ведення переговорів багато в чому визначають успішність вирішення господарського конфлікту загалом. Хоч переговори відбуваються щодня, належно вести їх – завдання зовсім не з легких. Дуже часто суб'єкти переговорного процесу помилково зводять все до двох крайнощів: йти на поступки або дотримуватися жорсткої позиції. Результат такої стратегії закономірно залишає в людей почуття невдоволеності, виснаження або відчуження, а нерідко і всього цього відразу [9, с. 80].

Тому пошук взаємоприйняттого варіанта вирішення господарського спору для всіх сторін переговорів – оптимальний варіант примирення.

О. Хрімлі виділяє дві групи примирних процедур. Перша група – це примирні процедури, які передбачають участь третьої особи, яка допомагає вирішити конфлікт. До цієї групи належать: медіація, консиліація, посередництво, мінірозгляд тощо. Друга група – це примирні процедури, які передбачають самостійне вирішення спору сторонами, без участі третіх осіб. До цієї групи належать трансакція, переговори тощо [10, с. 101].

Роль посередника, що спрямовує сторони до врегулювання спору через примирення, виконує і суддя, що здійснює процедуру врегулювання спору відповідно до глави 4 розділу III ГПК України. Однак ГПК України містить норми, що визначають врегулювання спору за участю судді, який вже перебуває на розгляді відповідного суду. Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі. Врегулювання ж спору за участю судді здійснюється за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Отже, врегулювання спору за участю судді не є позасудовою процедурою.

Законодавчо визначено можливість вирішення господарського спору поза межами суду, за допомогою залучення незалежного від сторін спору, неупередженого органу з вирішення спорів, що має повноваження виносити рішення по суті спору. Нормами ГПК України [2], Законом України “Про третейські суди” від 11.05.2004 [11], Законом України “Про міжнародний комерційний арбітраж” від 24.02.1994 [12] закріплено можливість передавання за угодою сторін будь-якого спору, що виникає із господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом, до третейського суду, а також до міжнародного комерційного арбітражу. Наприклад, третейський суд є недержавним незалежним органом, що утворюється за угодою або відповідним рішенням зацікавлених фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому законом, для вирішення спорів, що виникають із господарських правовідносин [9].

На думку Р. Ю. Ханік-Посполітак та В. В. Посполітак, на практиці, в юридичній літературі та законодавстві зарубіжних країн частіше вживають саме поняття “альтернативне” вирішення спорів. За сутністю поняття “альтернативне” та “позасудове” вирішення спорів є тотожними (синонімами), оскільки під час застосування цих механізмів необхідне, як правило, залучення третьої, незалежної від учасників спору, особи, яка має повноваження виносити рішення по суті спору та для оскарження рішення якої передбачено процесуальним законодавством спеціальну процедуру [7, с. 41].

Дослідження специфіки правової категорії “альтернативне” врегулювання господарського спору і співвідношення її із категоріями “досудове” та “позасудове” врегулювання спору стане предметом подальших наукових досліджень.

Висновки. Отже, чинне законодавство України характеризується різними підходами до закріплення і визначення категорій “досудове” та “позасудове” врегулювання спору. Конституція України та ГПК України закріплюють лише можливість досудового врегулювання господарських спорів, не визначаючи заходів та способів такого врегулювання. Що ж до “позасудового” врегулю-

вання спору, то популярною сьогодні є примирна процедура медіації, специфіка проведення якої визначається окремим однойменним Законом України.

Досудовим врегулюванням господарських спорів є процедура, про яку існує попередня домовленість між сторонами або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом і яка передуює зверненню до суду із вимогою про вирішення спору по суті. Позасудове врегулювання спорів – це процедура, що може бути здійснена до звернення до суду, або під час судового провадження, або під час виконання рішення суду (наприклад, медіація).

Чинне законодавство чітко не розмежує категорій “досудове” та “позасудове” врегулювання спору, створюючи цим умови для неоднозначного тлумачення та неефективного практичного застосування. Практикування ж процедур вирішення господарських спорів без звернення до суду, забезпечує, з одного боку, зменшення навантаження на судову систему та суддів, з іншого – сторонам неупереджене та швидке вирішення спору. Крім того, застосування процедур, спрямованих на примирення, передбачає вирішення господарських спорів із позиції узгодження інтересів сторін, що дає сторонам змогу самостійно вирішити конфлікт, який виник між ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n1631>.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII в редакції від 03.08.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/ed20170803#Text>.
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#top>.
5. Шабанов Р., Ждан М. Досудове врегулювання господарських спорів: співвідношення норм матеріального і процесуального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 63–68.
6. Балюк І. А. Проблемні аспекти позасудового врегулювання господарського спору. *Правове регулювання економіки*. 2015. № 15. С. 117–128.
7. Ханік-Посполітак Р. Посполітак В. “Досудове”, “альтернативне”, “позасудове” врегулювання/вирішення приватноправових спорів: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 38–44.
8. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#top>.
9. Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання: монографія / за заг. ред. М. С. Долинської. Львів: ТОВ “Галицька видавнича спілка”, 2020. 174 с.
10. Хрімлі О. Примирні процедури як форма захисту прав інвесторів у сфері господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 100–104.
11. Про третейські суди: Закон України від 11.05. 2004 № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#top>.
12. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 № 4002-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#n129>.

REFERENCES

1. **Konstytutsiia Ukrainy** [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>.
2. **Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy** [Commercial and Procedural Code of Ukraine] vid 06.11.1991 No. 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n1631>.
3. **Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy** [Commercial and Procedural Code of Ukraine] vid 06.11.1991 No. 1798-XII v red. vid 03.08.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/ed20170803#Text>.

4. **Hospodarskyi kodeks Ukrainy** [Commercial Code of Ukraine] vid 16.01.2003 No. 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#top>.
5. Shabanov R., Zhdan M. **Dosudove vrehuliuvannia hospodarskykh sporiv: spivvidnoshennia norm materialnoho i protsesualnoho prava** [Pre-trial settlement of commercial disputes: the ratio of norms of material and procedural law]. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2018. No. 2. S. 63–68.
6. Baliuk I. A. **Problemni aspekty pozasudovoho vrehuliuvannia hospodarskoho sporu** [Problematic aspects of extrajudicial settlement of commercial disputes]. Pravove rehuliuvannia ekonomiky. 2015. No. 15. S. 117–128.
7. Khanyk-Pospolitik R. Pospolitik V. **“Dosudove”, “alternatyvne”, “pozasudove” vrehuliuvannia/vyrishennia pryvatnopravovykh sporiv: spivvidnoshennia poniat** [“Pre-trial”, “alternative” and “out-of-court” settlement of private legal disputes: the ratio of concepts]. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2019. No. 1. S. 38–44.
8. **Pro mediatsiiu** [About mediation]: Zakon Ukrainy vid 16.11.2021 No. 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#top>.
9. **Neiurysdyktsiini formy zakhystu prav ta interesiv subiektiv hospodariuvannia: monohrafiia** [Non-judicial forms of protection of the rights and interests of business entities] / za zah. red. M. S. Dolynskoi. Lviv: TOV “Halytska vydavnycha spilka”, 2020. 174 s.
10. Khrimli O. **Prymyrni protsedury yak forma zakhystu prav investoriv u sferi hospodariuvannia** [Conciliation procedures as a form of protection of the rights of investors in the field of business]. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2016. No. 12. S. 100–104.
11. **Pro treteiski sudy** [About arbitration courts]: Zakon Ukrainy vid 11.05.2004 No. 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#top>
12. **Pro mizhnarodnyi komertsiiinyi arbitrazh** [About international commercial arbitration]: Zakon Ukrainy vid 24.02.1994 No. 4002-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#n129>.

Дата надходження: 23.09.2022 р.

Khrystyna Marych

Lviv Polytechnic National University,
Associate Professor of Department
Department of Civil Law and Process
of the Educational-Scientific Institute of Law,
Psychology and Innovative Education of
PhD in Jurisprudence
khrystyna.m.marych@lpnu.ua

Ihor Deriuhin

Lviv Polytechnic National University,
Educational-Scientific Institute of Law,
Psychology and Innovative Education
student of magistracy
ihor.deriuhin.pv.2018@lpnu.ua

PRE-TRIAL AND OUT-OF-COURT ADJUSTMENT OF DISPUTES IN THE COMMERCIAL PROCESS OF UKRAINE

Exhorting for the resolution of commercial disputes without going to court, the current legislation of Ukraine is characterized by different approaches to fixing and defining the categories of “pre-trial” and “out-of-court” of the dispute. Thus, the Constitution of Ukraine and the Commercial Procedural Code of Ukraine attach the possibility of pre-trial settlement of disputes. The rules of the claim procedure for the settlement of an commercial dispute are defined in Article 222 “pre-trial procedure for the realization of commercial and legal responsibility” of the Commercial Code of Ukraine. At the

same time, the procedure for the pre-trial settlement of commercial disputes precedes the appeal to the court with the demand for the resolution of the dispute on the merits and provides for a voluntary preliminary agreement on it between the sides or cases when such measures are mandatory according to the law. Defining measures and methods in domestic legislation that the sides can resort to within such a procedure will only contribute to their practical application.

A popular out-of-court dispute settlement procedure today is the conciliation procedure of mediation. The legal principles and procedure for conducting mediation as an out-of-court procedure for conflict (dispute) settlement, the principles of mediation, the status of a mediator, requirements for its training and other issues related to this procedure are fastened the Law of Ukraine “On Mediation”. As an out-of-court, procedure for settling commercial disputes (for example, mediation), it can be conducted before going to court, during court proceedings, or during the execution of a court decision.

The application in practice of procedures for resolving commercial disputes without going to court ensures, on the one hand, a reduction in the burden on the judicial system and judges, and on the other hand, it provides sides with an impartial and quick resolution of the dispute. And the application of procedures aimed at reconciliation involves the resolution of commercial disputes from the position of harmonizing the interests of the sides, which gives the sides the opportunity to independently resolve the conflict that has arisen between them.

The lack of a clear legislative definition of the categories of “pre-trial” and “out-of-court” dispute settlement creates conditions for their ambiguous interpretation and ineffective practical application.

Key words: commercial dispute, commercial procedural, pre-trial settlement, out-of-court settlement, mediation.